

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ІДЕОЛОГІЧНОГО ЧИННИКА У ФОРМУВАННІ ЗМІСТУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНИХ КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

В статті розглядається вплив ідеологічної складової на процес творення та здійснення державної політики в сучасних країнах пострадянського простору.

Ключові слова: ідеологія, конфлікт ідеологій, ідеологічне поле, державна політика.

Державна політика сучасних країн перебуває в стані пошуку нової парадигми власного формування, що викликано сучасними глобалізаційними процесами, поширенням інтеграційних процесів та кризи не тільки соціально-економічного, а й наукового життя. Традиційне для XX ст. ідеологічне забарвлення державної політики провідних країн світу, яке увійшло в історію як ідеологічне протиставлення радянської та західної ідеологій формування та здійснення державної політики, зараз поступилося єдиній парадигмі розвитку, де ідеологія визнається не тільки такою, що втратила свою актуальність, а й навіть такою, що більше не існує як категорія політичного аналізу. В даному аспекті найбільший інтерес викликають процеси формування та здійснення державної політики саме країн пострадянського простору, де ідеологічна складова займала ще 20 років тому найвагоміше місце та роль. Саме через це зараз перед науковцями стоїть актуальна проблема дослідження реального місця ідеології в процесі вироблення концепцій державної політики в даних країнах.

У сучасній науковій літературі проблеми визначення, класифікації ідеологій та їхнього місця в суспільному і державному житті досліджені в працях Л. Бараданта, І. Боббіо, Б. Веккіо, Ф. Воткінса, Є. Гідденса, Д. Інгерсола, О. Лемберга, Н. Лумана, Д. Макленнона, Р. Макрідіса, С. Московичі, П. Окоїна, Дж. Паломбара, Дж. Племінеца, М. Ріджея, М. Рокича, Л. Саржента, Дж. Сатторі, М. Селігера, Дж. Шварцмантеля, Л. Фойєра, Ф. Фюре та ін. Такі вітчизняні автори, як В. Заблоцький, В.Ковтун, А. Колодій, І. Кресіна, В. Лага,

М. Михальченко, М. Розумний, І. Смагін та ін. також чимало уваги приділили в своїх роботах дослідженню сучасного стану формування державної політики України та інших країн пострадянського простору, однак ґрунтовного аналізу сучасного стану розвитку ідеологій та їхнього впливу на процес вироблення державної політики сучасних країн немає, що значно активізує науковий пошук та вимагає ґрунтовних політологічних досліджень зазначеного предмета аналізу.

Дана стаття має на меті проаналізувати сучасний стан розвитку концепту «ідеологія» в сучасній політичній науці та виявити місце і роль сучасних ідеологій в процесі формування та здійснення державної політики сучасних країн пострадянського простору.

Дослідження проводиться в межах наукової теми «Трансформаційний процес в Україні: основні проблеми та умови їх вирішення» (№ держреєстрації 0109U0002215), що здійснюється кафедрою політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», одним з виконавців якої є автор даної статті.

У сучасній політичній науці ідеологія визначається як система політичних, правових, духовних, етичних і філософських поглядів та ідей, в яких усвідомлюються та оцінюються ставлення людей до дійсності [1]. На думку сучасного дослідника ідеології Дж. Шварцмантеля, «ідеологія — це масштабне уявлення про природу «політичного» та «бажаного» суспільства» [3, с. 48]. Тобто ідеологія тотальна: вона уособлює широкий діапазон ідей, які охоплюють центральні аспекти того, як повинне бути укладене суспільство, та дають відповідь на запитання, якою повинна бути роль держави та які форми різниці або диференціації людей є справедливими, такими, що сприймаються, або, навпаки, не сприймаються громадянами. В найширшому сенсі ідеологія має дати відповідь на запитання — який тип суспільства є бажаним.

На нашу думку, за зовнішніми ознаками, ідеологія — це:

сукупність або система ідей, що циркулює в суспільстві, явище суспільного життя, ментальний конструкт, що народжений свідомістю (індивідуальною, груповою, національною тощо);

інтелектуальний продукт, вироблений ідеократією, що «матеріалізується» в політичних програмах, на сторінках наукових, публіцистичних творів, в ЗМІ, у мовленнєвій риторичі тощо.

суспільний інтегратор і координатор у відцентрово спрямованій свідомості окремих соціальних груп. Як держава виступає інтегратором і координатором суспільного буття, так ідеологія є координатором та інтегратором свідомісного та світоглядного полів,

що взаємодіють і взаємозалежать від потреб, інтересів та цінностей людського життя.

Науковці акцентують увагу переважно на визначенні «політичної ідеології», яку розглядають як систему концептуально оформлених уявлень, ідей і поглядів на політичне життя, що віддзеркалює інтереси, світогляд, ідеали, умонастрої людей, класів, націй, суспільства, політичних партій, громадських рухів та інших суб'єктів політики. Таким чином, політична ідеологія — це сукупність нормативних ідей, які формують ідеал та покликані забезпечити масову підтримку таких ідей через агітацію на їхню користь [3, с. 49].

Визначаючи на теоретичному рівні співвідношення між ідеологією та державною політикою, зазначимо, що ідеології представляють собою практичні проекти, які складають підґрунтя політичним стратегіям і тактикам, моделям політичної діяльності, що мають призначенням своїм трансформувати реальний світ. Будь-яка державна політика — це сукупність дій суб'єкта публічної влади, наділеного урядовими правами, а будь-яка політична активність має в основі своїй певну ідею, засновану на ідеалах та цінностях такої дії для даного суб'єкта. Політика, побудована на ідеології, полягає в спрямуванні розвитку суспільства за тим чи іншим сценарієм, передбаченим такою ідеологією.

Аналіз історіографії ідеологічної проблематики, починаючи з праць де Трасі і закінчуючи поглядами на проблеми ідеологій постмодернізму, структуралізму, комунікативної філософії, герменевтики тощо, привів нас до висновку, що сьогодні до питання ідеології ставляться з підозрою, навіть саме слово «ідеологія» стало брудним. Протягом ХХ ст. людство отримало чимало прикладів того, що ідеологія дійсно може перетворитися на невід'ємний атрибут тоталітарної системи, але для ідеологічної політики немає необхідності завжди набувати таких екстремальних форм. Яскравим прикладом такої ідеологічної державної політики були країни, що сповідували комунізм та соціалізм, і наприкінці ХХ ст. відмовилися від цих ідеологій, що призвело до падіння державності й утворення цілої низки нових держав, названих зараз країнами пострадянського простору.

Як зазначає Дж. Шварцмангель, після Другої світової війни традиційна ідеологічна картина світу демонструвала глобальний розподіл та конфлікт між комунізмом та ліберальною демократією, реакцією якої стали її соціал-демократизація, проведення соціальних реформ та перерозподіл, сутність якого полягає в тому, що розширилося коло людей, які «мали вагу» в системі. В першу чергу це стосувалося робітничих рухів, профспілок тощо. Такий стан речей

засвідчував не проголошену Д. Беллом, а за ним Ф. Фукуямою «загибель ідеології», а скоріше появу ідеології стримування або врівноваження інтересів в межах системи, яка називалася «змішаною економікою», «вільним світом», «ліберальною демократією» [Див. : 3, с. 29-31].

Для країн пострадянського простору падіння комунізму співпало з добою незалежності, «парадом суверенитетів» цих країн, які відтепер стикнулися з проблемою побудови нової концепції державної політики. Трансформація цінностей, а отже, й ідеологій, — це не автоматична дія і не суб'єктивна воля якоїсь особи чи політичного інституту, це тривалий процес, і країни пострадянського простору вступили в нього в складний для всього світового співтовариства час.

У такій ситуації проявилася надзвичайно важлива для сучасної політики тенденція — тенденція до звуження меж ідеологічного конфлікту та зосередження дискусії в межах певної частини спектра політичних ідей, тобто зведення масштабів державної політики тільки до групи питань, як працювати в конкретній політичній та соціальній системі, приймаючи її як даність, але не поширювати політичну дискусію до обговорення того, який тип політичної системи буде найбільш бажаним чи якою є природа «бажаного суспільства». Дж. Роулз навіть запропонував виключити політичні ідеології з центру політичного життя, оскільки неможливо досягти згоди щодо ідеалу «бажаного суспільства» за умов демократії.

В наші дні пануюче становище займає нова конфронтація, яка повністю не змінила ту, що була раніше, але доповнила її новими проблемами, які винесли на перший план інші ідеології. Нову ідеологічну структуру на світовому рівні визначає перевага конкретної форми лібералізму — неолібералізм, та протистояння останній. Домінуюча ідеологія неолібералізму тісно пов'язана з ідеологією глобалізації з притаманними їй процесами фрагментації суспільства. Під фрагментованим суспільством ми будемо розуміти суспільство, в якому концепт колективного — більш крупні сили такого політичного утворення, як клас або нація — втратили своє значення для структурування політичної та соціальної діяльності.

В результаті це призвело до зниження привабливості традиційних політичних ідеологій і навіть знищило можливість традиційної ідеологічної політики, ознаменував перехід від тотальних (традиційних, старих) ідеологій до молекулярних. Останні не намагаються трансформувати суспільство, а скоріше зосереджені на конкретній діяльності, яка сприяє, наприклад, визнанню окремих ідентичностей або проведенню конкретних кампаній, пов'язаних з

конкретною політикою чи проблемою. Під такими молекулярними ідеологіями розуміють ідеології на кшталт фемінізму та екологізму, антиглобалізму та енвіроменталізму, ідеологічний статус яких все ще знаходиться під питанням через те, що до кінця не зрозуміло, чи охоплюють вони всі сфери соціального життя.

Будь-яка ідеологія завжди має свою політичну силу, носія ідей, соціально активні прошарки населення, які призвані реалізувати цілі та завдання втілити в життя центральні цінності кожної конкретної ідеології. Всі труднощі, з якими політичні ідеології стикнулися в сучасному світі, багато в чому пов'язані з проблемою сил. Соціальна структура ліберально-демократичної держави дійсно втратила свою цілісність через послаблення класових політичних сил, і зараз залишається відкритим питання про альтернативні суб'єкти політики, мобілізувавши які можна реалізувати політичні ідеали. Радикальні ідеології протесту мають більш вільний концепт політичної сили, оскільки намагаються мобілізувати неоднорідну, гетерогенну групу активістів, мережу активних меншостей, покликаних звернути увагу більш широкого загалу на певні ідеї чи конкретні соціальні проблеми. Їхня поява завдячує процесам глобалізації та поширення інформаційних технологій, які призводять до формування нового типу суспільної організації — мережі політичних акторів, які є спонтанними групами, що досить часто утворюються завдяки пропаганді якоїсь ідеї через ЗМІ, в тому числі й Інтернет-мережу.

В даному аспекті необхідно звернутися й до висловленої Грамши ідеї існування «двох основних суперструктурних рівнів»: одного, який можна назвати громадянським суспільством, що уособлює сукупність того, що звичайно іменується приватним, і другого — «політичного співтовариства», тобто держави. За умов сучасності і громадянське суспільство, і політичне співтовариство пронизують домінуючі ідеї неолібералізму, тоді як нові ідеології, носіями яких є громадські рухи та групи тиску, є переважно сферою дії громадянського суспільства.

Сучасну картину різноманіття ідеологій, де мають місце і старі, і нові ідеології, найкращим чином описує концепт «поля», який зустрічається в роботах П. Бурдьє, Р. Брубейкера, Дж. Шварцмантеля та ін. Ідеологічне поле здатне вмістити в себе тристоронні відносини між домінуючою ідеологією (неолібералізмом), низкою проявів протидії та критики (нові молекулярні ідеології) та старі (традиційні) ідеології. Структурно поле утворене мережевими стосунками, що дозволяє вийти на політичний олімп, а отже, стати лейтмотивом, центральною ідеєю державної політики тієї ідеології, прибічниками якої

складають політичну силу, що визначає мету даної мережі, даного суспільства на найближчу перспективу.

Формування державної політики країн пострадянського простору відбувається в складних умовах кризи ідеологій, яка виникла внаслідок падіння комунізму та не надала іншого варіанта політичного розвитку, як цінності неолібералізму, який в свою чергу зазнає глибокої кризи.

Тривалий досвід побудови державної політики на засадах ідеології, що було притаманне країнам пострадянського простору на протязі ХХ ст., та відсутність чітких нових ідеалів призводять до розмитості концепції державної політики цих країн, в тому числі й України.

Кризові явища перехідного періоду призвели до краху ілюзій, пов'язаних з перемогою демократичних сил. Специфіка України та деяких інших пострадянських держав полягає в тому, що невдоволення та недовіра мас до діяльності нових демократичних інститутів, до влади в цілому виражаються в розчаруванні в самій демократії. Інститути і процедури, створені в процесі демократизації в останні роки в Україні, їхня неефективність дискредитують ідеї демократії, породжують сумніви в доцільності її реалізації в українському суспільстві.

Для сьогоденної України та всіх країн пострадянського простору зміна моделі політичного розвитку означає виникнення кількох принципово нових явищ.

По-перше, спостерігається «накладання» двох процесів: прискорення масової політичної соціалізації й ускладнення всього комплексу проблем, обумовлених необхідністю форсованого подолання дуалізму соціально-економічної структури суспільства і створення концепції розвитку на початок ХХІ століття. Подолання кризи управління суспільством більшість населення пов'язує не з приходом до влади «твердої руки», а з якісним відновленням істоблішменту й істотним підвищенням його етичних і інтелектуально-професійних характеристик.

По-друге, все чіткіше постає завдання вироблення ідеології політичного процесу. Та конфронтуючі сторони у цьому зв'язку найчастіше воліють обговорювати не конкретні підходи до модернізації суспільства, а зіставляти ті чи інші ідеологічні настановлення. Як зазначає А. Ахієзер, «державна ідеологія — це милиці, необхідні хворому. Здоровому милиці не потрібні. Але що ж робити хворому суспільству? У цій драматичній ситуації неминуче

доводиться говорити не про зникнення ідеології, а про зміну її форми» [1, с. 89].

По-третє, в Україні ще соціально не оформилася сила, здатна самостійно очолити процес модернізації. Нинішній підприємницький прошарок — це переважно люмпен-буржуазія з досить низьким культурно-освітнім рівнем, яка не розуміє особливостей свого становища в суспільстві й обмежень, що випливають з цього, та своїх обов'язків. Своєю поведінкою прошарок, що капіталізується, дискредитує саму ідею економічних реформ і сприяє впливу політичних сил, що виступають з позицій негативного популізму.

Виходячи з вищенаведеного, зазначимо, що державна політика має ґрунтуватися на чітко визначеній ідеології, яка повинна мати ознаки інтегративної, тобто такої, яка відбиває цінності та інтереси більшості населення, та сприяє виробленню колективного бачення того ідеалу держави та суспільства, до якого прагне дана країна. Чим скоріше країни пострадянського простору, та перш за все їхні політичні еліти, відійдуть від радянської ідеологічної заангажованості та тяготіння до авторитарних методів управління, а натомість, сприймуть цінності демократії та ліберальних шляхів розвитку господарства, тим скоріше процес політичної та економічної модернізації в цих країнах набере обертів та сприятиме розвитку даних країн як повноправних членів світової спільноти.

Світова економічна криза, яка відбилася на всіх пострадянських країнах, та несформованість основних політичних та економічних інститутів неолібералізму, в тому числі й нерозвиненість інститутів громадянського суспільства, призводять до актуалізації лівих традицій, цінностей та ідеалів, які в певній мірі загрожують ліберальним демократіям та їхнім неоліберальним доктринам державної політики і породжують можливість повернення політичного дискурсу до протистояння лібералізм-комунізм. Тільки в якості останнього виступатиме нова ліва політична сила, «нові ліві», які утворять нову політичну програму, що поєднає в собі потенціал можливостей нової економіки та нового поняття соціальної солідарності.

Література

1. Ахиезер А. Идеология — предмет науки, наука — элемент идеологии / А. Ахиезер // *Общественные науки и современность*. — 1991. — № 1. — С. 85–92.
2. Смагін І. І. Інтегративна ідеологія та її роль в системі адміністративного реформування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ.

управління : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Смагін Ігор Іванович. — Київ, УАДУ, 2002. — 20 с.

3. Шварцмангель Д. Идеология и политика / Джон Шварцмангель ; [пер. с англ. Пызина Е. В.]. — Х. : Гуманитарный Центр, 2009. — 312 с.

В статье рассматривается влияние идеологической составляющей на процесс формирования и осуществления государственной политики в современных государствах постсоветского пространства.

Ключевые слова: идеология, конфликт идеологий, идеологическое поле, государственная политика.

The influence of an ideological component on process of formation and state policy realization in camps of the post-Soviet territory is considered in the article.

Key words: ideology, the conflict of ideologies, ideological field, state policy.

Музиченко Ганна В'ячеславівна — доцент кафедри фінансів Одеського національного економічного університету, кандидат політичних наук.

Рецензент: проф. Щедрова Г. П.